

سعدی و جانسون؛

دو ناهم‌زمان همدل

نگارنگار
نشر نگاه معاصر

فهرست

- پیش‌گفتار..... ۹
- گفتار اول: مقدمه ۱۳
- الف. احتمال آشنایی ساموئل جانسون با ادبیات فارسی و با گلستان ۱۶
- ب. تأثیر مکتب جانسون بر گرایش وی به ادبیات شرق ۲۱
- ج. سرنخ‌های بیشتر درباره‌ی تأثیرپذیری ۲۵
- گفتار دوم: جهان‌بینی کلاسیک جانسون و سعدی ۳۱
- الف. ادبیات پندآموز ۳۷
- گفتار سوم: تشابه ساختار داستان - در - داستان گلستان و راسلاس ۴۵
- الف. دیدگاه و شیوه‌ی روایی گلستان و راسلاس ۵۰
- گفتار چهارم: مضامین مشترک میان گلستان و راسلاس ۵۵
- الف. آرزو طمع ۵۶
- ب. قدرت و موقعیت قدرتمندان ۵۷
- ج. غرور، حسادت و بخل ۶۰
- د. نخوت و قدرت‌طلبی ۶۱

- ۶۳..... هـ سرنوشت و بی‌اعتباری عمر.....
 ۶۴..... و. تفوق عقل بر احساس.....
 ۶۸..... ز. منزلت علم.....
 ۷۰..... ح. کردار نیک.....
 ۷۱..... ط. خانواده و تربیت فرزندان.....
 ۷۲..... ی. مضامین مذهبی در گلستان و راسلاس.....

- گفتار پنجم: تشابه سبک و لحن در گلستان و راسلاس..... ۷۵
 الف. آرایش‌های متوازی و متقارن در راسلاس..... ۷۸
 ب. ساختارهای قرینه ولی متناقض از نظر معنایی..... ۷۹
 ج. صنعت متناقض‌نما در ساختار جملات..... ۸۰
 د. هم‌نشینی آوایی..... ۸۱
 هـ. مقایسه لحن در گلستان و راسلاس..... ۸۳

- گفتار ششم: چند نکته‌ی تکمیلی..... ۸۷
 □ منابع و مآخذ..... ۹۱

پیش‌گفتار

این پژوهش تطبیقی که درباره‌ی گلستان سعدی و راسلاس جانسون صورت گرفته است، به استناد شواهد مؤکد و مکرر در اثر جانسون با عنوان راسلاس و گلستان سعدی و شباهت‌های مشهود بین این دو اثر از نظر ساختاری بوده است. این شباهت‌ها پژوهشگر را بر آن داشت تا به تحقیق در مورد دو فرضیه‌ی اصلی بپردازد: ابتدا این‌که ساموئل جانسون، نویسنده و منتقد نامی قرن هیجدهم نوکلاسیسیسم انگلستان، تا چه حد با ادبیات شرق و ادبیات فارسی آشنایی داشته که سبب شده در اثرش راسلاس تا این حد بر عظمت ادبیات فارسی تأکید ورزد؟ دیگر این‌که این آشنایی و احتمالاً تأثیرپذیری از چه طریقی صورت گرفته و سرانجام چگونه این تأثیر به شباهت‌های ظاهری مذکور انجامیده است؟

با مراجعه به زندگینامه و منابع تاریخی، پژوهشگر به اطلاعات شگفت‌انگیزی دست یافت که نشان می‌داد علاقه‌ی جانسون به ادبیات شرق و ادبیات فارسی، ریشه در آشنایی وی با آثار ترجمه‌شده به زبان فرانسه و سپس به زبان انگلیسی داشته است؛ او حتی خود به ترجمه‌ی آثاری که آشکارا متأثر از آثار شرقی بوده‌اند، پرداخته و از طریق مطالعه‌ی ترجمه‌ی شاردن، مستشرق و ایران‌شناس فرانسوی، با آثار کلاسیک فارسی آشنا بوده است. پژوهشگر با ردیابی شباهت‌ها میان دو اثر فوق به شباهت‌های قابل تأملی بین مضامین اخلاقی-فلسفی و اجتماعی، از یک طرف، و ساختار داستان-در-داستان و سبک نگارش گلستان و راسلاس، از طرف دیگر، دست یافت. در این کتاب، ضمن مرور پیش‌زمینه‌ی ادبی-تاریخی پژوهش، به شباهت‌های سبک

نگارش سعدی و جانسون و صنایع بدیع مورد استفاده‌ی آنان در این دو اثر جاودانه می‌پردازیم.

همچنین شایان ذکر است که یادداشت‌های هر گفتار در آخر هر گفتار آمده است، اما چون در کتابنامه و منابع اصلی مورد استفاده، مشخصات کامل آورده شده است، یادداشت‌ها دیگر به تکرار تمام جزئیات منبع نپرداخته و به ذکر نام نویسنده و عنوان و صفحات ارجاع شده، بسنده شده است، چرا که در مواردی این منابع در گفتارهای مختلف مکرراً مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

دیگر این که این کتاب نتیجه‌ی پژوهشی است که بیست سال پیش در سال ۱۳۷۸ در دانشگاه اصفهان انجام شد و مشابه آن تاکنون انجام نگرفته است. به همین دلیل جایز دانستم برای علاقه‌مندان به ادبیات تطبیقی در مورد ادبیات کهن فارسی، آن را به چاپ رسانم تا پژوهشگران جوان‌تر دیگر نیز ترغیب شوند تا به انجام چنین پژوهش‌هایی مبادرت ورزند و ادبیات این مرز و بوم و تأثیر آن را بر دیگر ادبای غربی و بیگانه به جهانیان بشناسانند. در این مدت، البته، مقالاتی از آن استخراج شده و به مناسبت‌های مختلف، به ویژه سالگرد بزرگداشت سعدی، در مجلات به چاپ رسیده است. به همین علت، هر گفتار به همان شکلی که به چاپ رسیده است، در اینجا ظاهر می‌شود. با توجه به گذشت زمان، دیگر در مورد برخی منابع حضور ذهن لازم را نداشتم تا آن‌ها را یکدست کنم؛ امید است خوانندگان عزیز این نقیصه را بر من ببخشند. اما منابع همگی یا در داخل متن و یا در آخر هر بخش آمده و همچنین مشخصات کامل منابع نیز در پایان ذکر شده‌اند.

دیگر این که قدمت منابع نباید باعث حیرت خوانندگان شود. کاری تطبیقی از این دست انجام نشده بود و همان‌گونه که در بحث‌ها متذکر شده‌ام، ناچار بودم متوسل به منابع بسیار قدیمی شده و سرنخ‌هایی بیابم و ارتباطی بین اطلاعات به دست آمده برقرار کنم. پژوهش‌های انجام شده امروزه به سوی آثار مدرن و پسا-مدرن گرایش دارند و راسلاس جانسون که نویسنده و نظریه‌پرداز قرن هجدهم است، جز برای آنان که در ادبیات این قرن تخصص دارند، موضوعی پکر به شمار نمی‌آید. افزون بر آن، جانسون غیر از دو اثر داستانی منشور و تعدادی شعر، تمامی عمر خود را وقف نقد ادبی و تدوین فرهنگ لغتی بیست جلدی با قطع بزرگ نمود که کاری ست بس سترگ و حیرت‌انگیز.^۱

ویژگی این فرهنگ در این است که دکتر جانسون تمامی واژگان را با ذکر موارد و مصادیق در هر اثر ادبی آورده و معانی واژگان را در متن خاص خود ارائه داده است. مثلاً واژه‌ای را که در آثار مختلف شکسپیر با معانی متفاوتی به کار رفته، با ذکر سطر که واژه در آن آمده، مشخص می‌کند و به ارائه‌ی معنای آن، نه فقط در آثار شکسپیر بلکه در هر نسخه‌ای از آثار ادبی انگلیسی می‌پردازد. اینجانب خود در زمان تحصیلات تکمیلی، از آن بهره‌ی بسیار بردم. کار دیگر دکتر جانسون اثری به نام زندگی شاعران^۲ است که در آن آثار تمامی شاعران انگلیسی تا زمان خود را مورد نقد و بررسی قرار داده است و زندگی‌نامه‌ای از هر کدام نیز عرضه می‌کند که از آثار مرجع بوده و هنوز مورد استفاده و معتبر است. آن آثار طبیعتاً کارهای دیگر وی را تحت الشعاع قرار داده و پژوهشگران کمتر به آثار منشور دیگر او پرداخته‌اند، به غیر از مواردی چون تومارکن که یک سده نقد بر روی راسلاس را به صورت کتابی ارزشمند در آورده که پژوهشگر را در این پژوهش بسیار یاری داده است. ارجاعات این کتاب از اصل کتاب راسلاس جانسون اخذ شده است که مشخصات آن در منابع آمده است اما خوشبختانه پس از انجام این پژوهش، راسلاس جانسون دو بار با مشخصات کتابشناسی زیر به زبان فارسی ترجمه شده است که علاقه‌مندان برای آشنایی با این اثر و فهم آن می‌توانند ترجمه فارسی راسلاس را مطالعه نمایند:

۱. راسلاس، شاهزاده سعادت جوی، ساموئل جانسون، ترجمه مهناز صادقی، نشر پرسمان، ۱۳۸۲.
۲. داستان راسلاس شهزاده حبشه، ساموئل جانسون، ترجمه مهید ایرانی‌طلب، نشر قطره، ۱۳۸۷.

در این فرصت نیز اجازه می‌خواهم قدردانی خود را نسبت به کسانی که مرا در این پژوهش ترغیب و یاری نمودند، ابراز دارم. استاد گرانقدر دکتر مهدی نوریان در زمانی که نومیدانه در جستجوی منابع بودم، بزرگواریه وقت خود را در اختیار من گذاشته و منابعی را معرفی نمودند که در آغاز کار بسیار کارساز بودند؛ همچنین باید از زنده‌یاد استاد جمشید مظاهری یاد کنم که نقشی مؤثر در معرفی برخی منابع داشتند؛ روحش شاد و یادش گرامی باد.

همچنین سپاسی ویژه از برادر عزیزم دکتر مازیار اولیایی‌نیا دارم که دو منبعی را که از مخزن و کتابخانه‌ها در مورد این پژوهش از آمریکا برایم ارسال داشت، بسیار مفید و